

Research Insights /
Изследователски проникновения

ЗА МЕЖДУРЕЛИГИОЗНИЯ ДИАЛОГ, ОБЩЕСТВЕНИТЕ НАГЛАСИ И ОБРАЗОВАТЕЛНАТА ПРОМЯНА

(РАЗМИСЛИ ВЪРХУ ЕДНА ИЗГУБЕНА СТРАНИЦА)

Румяна Неминска

Тракийски университет – Стара Загора

Резюме. В статията се разглежда проблемът за възпитателните и корективните възможности на междурелигиозното образование. Представят се световни инициативи и тенденции в развитието на междурелигиозен диалог. Конструират се идеи за училищни практики и развитие на специфични умения за междурелигиозните педагози.

Keywords: interfaith dialogue and education, public and contemporary trends

Вместо увод

*Какво ме „възвърна“ към темата? Тя е като книгата, която от години стои в моята библиотека. И винаги с обич и стаен дъх препрочитам и... дописвам. Невинаги събирам страниците, но понякога те ме намират – най-неочаквано. За да преосмисля, да допиша, да споделя. А страницата, от която започва тази статия, е: **За да няма непознати българчета.**¹⁾*

За междурелигиозния диалог и толерантност

Какво е/не междурелигиозен диалог? Диалогът между култури и религии е възможен едва тогава, когато е налице добронамереното желание за конструктивизъм, очертани общи цели за добросъседски и подкрепящи дейности. В процеса на този диалог се идентифицират причините за напрежение, които често са икономически, социални, политически, а не религиозни. Изграждат се разбирателство и доверие; дава се възможност за преодоляване или предотвратяване на негативни дейности/последствия от тях. Междурелигиозният диалог е още и форма за премахване на бариерите и стереотипите, които водят до недоверие, подозрителност и фанатизъм. Диалогът между религиите не е говорене за различията, а търсене на сходства в моделите на човешкото битие, откриване на приноса и богатствата на религиозната култура за човешката цивилизация. Междурелигиозният диалог води до взаимно разбира-

телство и уважение, което позволява съвместно живеене и сътрудничество, *въпреки различията си и чрез сходствата си.*

В аспекта на съвременния глобализъм той се разбира като положително взаимодействие не само между хора от различни религиозни традиции, но и между институции и политики. Именно институциите гарантират гражданското право²⁾ за свободно практикуване на вяра и зачитане правото на другия за различни религиозни убеждения, като това право обхваща всички религии, които действат в рамките на закона. Междурелигиозният диалог включва взаимодействия и взаимоотношения на различни индивидуални и институционални нива – от междусъседските отношения до междудържавните, от училищните до академичните и т.н. Означава ежедневен контакт един с друг и нормални взаимоотношения без предразсъдъци и стереотипно поведение. Междурелигиозният диалог следователно не е просто проблем или тема за научен коментар, той е част от ежедневието и взаимоотношенията ни с множествеността от култури и религии в нашето физическо, мобилно и виртуално битие. Логично, в този смисъл той се свързва с религиозния плурализъм в разбирането му „спазване на другостта на другите“. Едно такова отношение се разбира като социална норма и състояние на демократичност за едно общество.

Обществени нагласи (и инициативи) за междурелигиозно сътрудничество *(Или за гражданския дискурс на междурелигиозния диалог)*

Нагласите и уменията за междурелигиозен диалог и толерантност са показателни за културната, обществената и социалната метаморфоза в един свят без граници. Като част от гражданските компетентности, те се изграждат бавно, дългосрочно и кълновете им дават плодове едва след поколения. Една ретроспекция към инициативи³⁾ в световен план представя постепенната парадигмална промяна на отношението към значимостта на междурелигиозния диалог и толерантност.

Преди половин век, *през 1964 г.*, се създава Папски съвет за междурелигиозен диалог (PCID) с цел взаимен растеж и обогатяване чрез междурелигиозния диалог; насърчаване на взаимното разбирателство, уважение и сътрудничество между католици и последователите на други религиозни вярвания; подкрепа на хората, посветени на каузата на междурелигиозния диалог. Днешните приоритети на Съвета се фокусират върху *споделяне на общи ценности* и интереси с други религиозни вярващи и духовни лидери. *През 1970 г.* се провежда Девета световна асамблея на религиите за мир, а през 2013 г. тя е организатор на конференция (Виена), целта на която е да се открият общи ценности и насоки, които водят до *единна позитивна визия за мир чрез споделени ценности*. Мотото е „Добре дошъл на другия“. *1978 г.* се вписва в настоящия дискурс с междурелигиозна конференция на

Митрополията във Вашингтон с цел напредък на правосъдието, изграждането на общността и насърчаването на *разбирателството между различните култури и поколения*. На тази среща се обединяват единадесет исторически религиозни общности, за да се насърчат диалогът, разбирането и чувството за общност, да се работи в сътрудничество за социална и икономическа справедливост в региона. Работи се чрез изграждане на коалиции, подкрепа в образованието и застъпничество. В подкрепа на междурелигиозния диалог през 1985 г. папа Йоан Павел II в речта си, произнесена пред над 80 000 мюсюлмани в Казабланка, казва: „...диалогът между християни и мюсюлмани е днес по-наложителен отвсякога... аз вярвам, че днес Бог ни кани да променим старите практики. Трябва да се уважаваме взаимно и да се стимулираме взаимно в добри дела по пътя на правдата“. Ключов момент и в *католическо-еврейските* верски отношения настъпва с папски концерт в памет на Холокоста през 1994 г.

Няколко години по-късно (2002 г.) в Осло се създава Европейски съвет на религиозни лидери. В сила е единна европейска платформа, която призовава за действия за насърчаване на мирно и ползотворно съжителство на хората вътре и извън границите. Съветът има водеща роля в инициативи за предотвратяване на междурелигиозни напрежения, намаляване на заплахата от оръжия, насърчаване на развитието на човека и защита на земята. Благодарение на работата му 2008 г. е обявена за *Европейска година на межкултурния диалог*.

През 2005 г. принц Абдула бин Абдулазиз създава център за междурелигиозен и межкултурен диалог (KAICIID). Центърът за диалог KAICIID⁴⁾ е основан от Кралство Саудитска Арабия, Австрия и Испания, за да се даде възможност, овластяване и насърчаване на диалога между последователите на различни религии и култури по света. Стратегическите му цели са генериране, разработване и разпространяване на знания в областта на междурелигиозния и межкултурния диалог, култивиране и насърчаване на зачитането на различията. През 2006 г. Папа Бенедикт XVI подчертава спешната нужда от междурелигиозно сътрудничество. В адрес до посланиците от мюсюлманските страни той пише: „Междурелигиозният и межкултурният диалог между християни и мюсюлмани... е всъщност нещо много важно, от което до голяма степен зависи бъдещето ни“.

2007 г. е особено значима, защото е свързана с неформална, но много ярка религиозно-демократична инициатива. *A COMMON WORD BETWEEN US AND YOU* – *отворено писмо* от лидерите на ислямската религия до лидери на християнската религия. 138 мюсюлмански учени, духовници и интелектуалци от различни страни в различни континенти единодушно се събират за първи път, за да се декларират общата основа между християнството и исляма. В писмото, подписано от всички тях и изпратено до християнските

лидери, се казва, че „...без мир и справедливост между религиозните общности не може да има смислен мир в света“. През ноември същата година в Междурелигиозния институт в Индия учените подготвят текстове въз основа на посланията в ученията на различните религии, заедно с академични становища, които да послужат като основа и теоретична рамка на практически дискусии.

В Мадрид през 2008 г. се провежда конференцията „Диалог между религиите“, която е първата стъпка за създаване на Съвет за междурелигиозен диалог към ООН. Конференцията се фокусира върху основите и значението на диалога и необходимостта от мирно сътрудничество, усилия за борба с тероризма, усилията за справяне с корупцията и социални проблеми. Включва призив за избягване на оклеветяването на религии и религиозни символи. През същата година папа Бенедикт се среща с мюсюлмански учени и религиозни лидери. Заседанията са позиционирани около *близките заповеди и в двете религии: любов към Бога и любов към ближния си*. Следващата 2009 г. се помни с две конференции: „Диалог и хармония в световните религии“ в Индия; IX Междурелигиозна конференция в Доха, Катар, с акцент „Социални медии и междурелигиозният диалог, нов подход“.

През 2010 г. на конференция в Севиля (Испания) млади еврейски, мюсюлмански и християнски специалисти обсъждат проекти за сътрудничество между верски организации за междурелигиозен диалог. Конференцията е насочена към развитие на най-добрите практики в областта на сложния процес. Младите хора на възраст от 26 до 40 г. използват конференцията като инструмент за подобряване и развитие на мониторинг и превенция на антисемитизма, расизма, ислямophobia, ксенофобията и други форми на нетолерантност. 2013 година в Нигерия се провежда Петата международна конференция за младежта и диалога между религиите. Целта е създаване на модел за диалог и мирно съвместно съществуване, преодоляване на стереотипите в обществото, подкрепа на гражданското общество и отделните граждани, които търсят ненасилствени подходи към конфликти и се стремят към едно общо бъдеще.

Маркираните инициативи съвсем не изчерпват проблематиката, но тяхното представяне формира реалната визия за глобалност и фундаменталност на проблема. За това, че той не е (и никога не е бил) само национален, регионален или конвенционален. Още повече днес, когато всички ние се чувстваме граждани на света и активно комуникираме с него/в него, бихме заприличали на птиците, които си крият главата в пясъка, за да не видят опасността, или в случая да продължаваме да правим опити да заобикаляме света. Проблемът за междурелигиозния диалог и толерантност винаги е търпял⁵⁾ и търпи рефлексивните метаморфози на времето, но в същината си е насочен към общите ценности в живота и развитието на личността.

Дори един неангажиран по проблема прочит би уловил влиянието на *общественото развитие* (1) върху доктриналното развитие на религиите: католическо-еврейска среща; католическо-мюсюлманска среща; център за диалог KAICIID; Европейски съвет на религиозни лидери.

Социалните акценти (2) на времето, които рефлектират върху нивото на диалог и толерантност. Ако в началото са насочени към насърчаване и споделяне, то при изостряне на социалните проблеми религиозните общности са *обединени* за социална и икономическа справедливост в региона (1978, Вашингтон); *обединяват* усилия за справяне с корупцията и социалните проблеми (2008, Севиля), коментират *социалните медии като нов подход/проблем в междурелигиозния диалог* (2009, Катар).

Глобалните заплахи (3) извеждат на преден план теми като мирно сътрудничество, усилия за борба с тероризма (2008, Мадрид), намаляване на заплахата от оръжия, насърчаване на развитието на човека и защита на земята (2002, Осло), мониторинг и превенция на антисемитизма, расизма, ислямофобията, ксенофобията (2010, Севиля).

Общите жизнени послания в религиите (4) са един от продуктите на това фундаментално израстване на общественото съзнание. Нуждата от целенасочени познания в областта на междурелигиозния и межкултурния диалог е изведена като цел от Центъра за диалог KAICIID (2005); търсенето на сходствата в посланията на ученията на различните религии (2007, Индия), срещата на папа Бенедикт с религиозни лидери е под арката на заповедите в двете религии: любов към Бога и любов към ближния си.

Отношението на младите хора (5) също е водещо начало в настоящия прочит. В педагогическия дискурс не може да остане незабелязана *неформалната* инициатива за отвореното писмо на 138 *млади* интелектуалци, учени и лидери; усилието на млади еврейски, мюсюлмански и християнски специалисти да коментират най-добрите практики за междурелигиозен диалог и толерантност; в Нигерия – търсенето на модел за диалог и мирно съвместно съществуване (2013). Силното присъствие на млади съвременни хора се представя и от коментирания за първи път въпрос за *гражданското общество в аспекта на междурелигиозния дискурс* (6). Като че ли тук вече може да се види онова израстване – наддогматично, наддоктринално, но дълбоко хуманно и убедено в силата на доброто гражданство чрез познанието за религията. Краткият обзор на световни инициативи за междурелигиозна толерантност цели да открие именно подобна опорна точка, която е плод на дългогодишно формиране и поколенческо израстване – за да обоснове нуждата от образование, от предлагане на практически модели за преподаване на знания за религията като културен и исторически факт, и то не само като национално решение, но и като решение на общност от държави.

Образователната промяна като индикатор на обществените нагласи
(Или за образователния дискурс на междурелигиозния диалог)

Краткият преглед на инициативите за диалог и толерантност между религиите ситуира областта на междурелигиозното образование у нас като част от световни образователни процеси; намира мястото и потребността му в общественото образование⁶⁾. Очертава перспективата, че образованието в ценности чрез знание за религията е образование за живот в глобално общество. Тези аспекти всъщност са индикатори за образователна промяна спрямо обществените потребности и нагласи. Ако в началото идеята за междурелигиозно образование се възприема и насърчава като личен, духовен растеж, днес тя е основен морален коректив и социално средство за противодействие на предразсъдъци, дискриминация и омраза. Междурелигиозното образование (коментирано и като образование за междурелигиозна толерантност) е сравнително нова област в научно-приложното педагогическо поле у нас. В редица статии⁷⁾ са коментирани причините и последствията от липсата на образование за религия, религиозно образование, гражданско образование в исторически план у нас. В този контекст е важно да се спомене само, че освен липса на познание за (и възпитание във) официалната християнска религия учители и ученици от няколко поколения нямат теоретичния и практическия базис за познаване и на друга религия, съпътстваща българското обществено съзнание и развитие. Освен културно-познавателните последствия от подобна дискриминативна практика днес все още силно се усеща стереотипното отношение, породено от незнание или погрешно формирани ценностни ориентири. В този смисъл ще маркирам един от сложните въпроси в образователния дискурс на диалог и религиозен плурализъм – този за националната идентичност на подрастващите. Как да се процедира с формиращата, развиващата, но и със специфично съхраняващата традиционно семейна идентичност. Това е предизвикателство на всички общества, в които идентичността се развива в плуралистична мултирелигиозна среда. Норвежката изследователка по проблемите на междурелигиозното образование Гејр Скейе обсъжда разликата между традиционна и модерна идентичност (Skeie, 1998). Традиционните идентичности са изградени в рамките на традиционната семейна културна среда; характеризират се със запазване на самобитността и обичаите; културните предания и традиции са основополагащи елементи в процеса на формиране. Изграждат се стойностни умения за общуване от гледна точка на ценностната система на дадена традиция. От друга страна, съвременната идентичност се описва като „пресечна идентичност“. Коментира се като продукт на разнообразието в културната и обществената среда. Характерно за нея е постоянното развитие чрез взаимодействията в културния обществен растеж, надграждането в ценностната система чрез знанието за богатството и на други традиции. Традиционната идентичност е част от пресечната идентич-

ност; тя се възприема в двойствената колектор-рефлексорна функция спрямо ценности и норми. В свое проучване Сисел Йозберг прави извод, че децата, свързани с две култури, обикновено се възползват от това и развиват висока компетентност да живеят в различни културни контексти. Тя нарича това „интегрална множествена идентичност“ (Östberg, 2003).

Въпросите на мултирелигиозните общества се превръщат в образователни предизвикателства към извеждането на общи ценности, без да се проявява асимилативен и субективен фактор. Тук се очертава и мястото на междурелигиозното образование като медиатор между общество, образование и религия. То има потенциала да изведе сред гражданите единни и общи възпитателни ценности и от друга страна – да отговори на очакванията за религиозна свобода, толерантност към различията и другостта. Дискурсът на „гражданство“, и по-точно на религиозното гражданство, е една от ценните практически и възпитателни възможности на това образование (Jackson, 2005). В този смисъл може да се гарантира, че подрастващите ще придобият моралноценностни познания и опит в разнообразни религиозни, духовни и граждански практики; ще могат ефективно да се движат в днешния плуралистичен свят и да се изявяват като ангажирани граждани и лидери.

Образователният дискурс на междурелигиозния диалог отправя перспективата към „моделирането“ на нов тип класна стая – „междурелигиозна класна стая“, която иманентно и „неопределено“, всекидневно присъства в училищната среда. Целенасоченото ѝ функциониране е един от важните фактори в стремежа към преодоляване на неинформираните нагласи, религиозни предразсъдъци и нетърпимост. В „междурелигиозната класна стая“ се осъществява възпитание чрез отношение на толерантност и диалог. Моралните проблеми получават разнообразни отговори, свързани с разбираня, традиции и послания от всяка религия, представена в педагогически дискурс. Умението за междурелигиозен диалог формира учителите като междурелигиозни педагози. Те имат за задача култивирането и поддържането на социалното сближаване и религиозна култура на мира. Междурелигиозните педагози стимулират религиозен дискурс, който изразява взаимно уважение и разбиране и улеснява педагогическия процес, основаван на солидарност. Развиват компетентност за използване на знанието в неговия ценностен аспект, което изисква умения за интерпретиране (Jackson, 1997) и методически плурализъм.

Междурелигиозната професионална компетентност функционира в съответствие с ценностите, етиката и стандартите на професията. В основата ѝ стои разбирането, че собствените лични, културни ценности и вярвания са само един от начините за оценяване на мултикултурната идентичност в живота на хората. Подобна компетентност изисква освен базово образование, продължаващо и поддържащо образование за историята, традициите, ценностите, семейството в религиозно-граждански дискурс. Междурелигиозните педагози се стремят да

образоват в култура на мира и преодоляване на религиозно разделение, нетърпимост и насилие чрез знание за другия. В този смисъл дидактическата перспектива насочва към въвеждане на различни подходи, съпътстващи, подпомагащи или алтернативни спрямо традиционните и историческо-систематичните; към нови методи на обучение, които ще насърчат и предпоставят една широка социална/обществена и образователна трансформация. И ако доскоро този религиозно-граждански дискурс се фокусира предимно върху въпроса „защо“, то в полето на междурелигиозно образование вече се търси отговор на въпроса „как“ да се развива *междурелигиозната грамотност*.

Заклучение

В образователното пространство все още е живо *пасивното отношение* към развитието на междурелигиозния диалог и образование. Ето защо е необходимо да се популяризира положителният потенциал и сходните, близки ценности в религиозната култура, така че знанията за религиите да са дейностно приложими в нашия свят. В научните среди са известни подобни практики и изследвания, но остава да се направи още една стъпка към публичното образователно и политическо решение. Твърде често в нашето медийно общество и образователно пространство коментарите се фокусират върху дискриминация, конфликт и насилие и тези тенденции се възприемат като истинската същност на религиите, а не като нарушаване на техните норми. Междурелигиозният диалог и образование със своя потенциал могат да подкрепят и засилят възпитателната роля на общото образование. Междурелигиозното образование е процес на ценностно ангажиране и разбиране на себе си чрез другия. Промените в световните нагласи и образователни практики го очертават като конструктивна социална промяна. И ние, като учители и възпитатели, бихме могли да спомогнем за тази ценностна трансформация.

БЕЛЕЖКИ

1. Неминска, Р. За да няма непознати българчета. - <http://bglog.net/nachobrazovanie/post.2010>

За да няма непознати българчета.....

През 1998 година написах първата си дипломна работа „Религията и нравственото възпитание“, две години по-късно: „Възпитателният потенциал в нравствените постулати на религията“, след още три: „Религиозните измерения на интеркултурния диалог в училище“, днес: „Образование за демократично гражданство чрез развитие на междурелиозна толерантност I – IV клас“. Преди 13 години, в онези дни на преход и на стихийно раздвижване и влияние на деструктивните слоеве, българското общество имаше

нужда от устои, нравствени устои, за да оцелее. Такива устои, които в е ч е да не могат да бъдат и д е о л о г и з и р а н и. Тогава се усети отнетата възможност на поколения наред за възпитание в християнските ценности – Не убивай!, Не кради!, Не лъжи!, Почитай баща си и майка си!... В същото време на трудно социално оцеляване работата ме среща с едно разплакано дете, което не знаеше български език..., а живееше в България. Идваше от малко родопско село заедно със своите родители, търсещи препитание в столицата. И то, без да знае, ме поведе по трудния път – в търсене на „път към себе си“ и заедно с това и „път към него“, „път към непознатото българче“. С тази среща започна промяната в моето лично светоусещане за границите, в които да се постави знанието за религията. Педагогическите ми търсения ме отведоха към убеждението, че знанието за религиите трябва да влезе в училище в рамките на културнообразователната област „Гражданско образование“. В моята класна стая се учат малки ученици с имена Тунджел, Беркант, Силви Хагиги, Хайдар и други с различни от традиционно българските имена. Като учител на всички подрастващи, аз не мисля, че мога и че имам моралното, педагогическо право да ги разделям в групи по семейна конфесионалност, т.е. възприетата семейна религия или липса на такава. В училището, като обществена институция, подрастващите трябва да овладяват модели на поведение за „живот заедно“. Да им се даде реалната възможност да познават не само своите национални духовни устои, но и различните духовни култури, чиито носители са техните съученици; да развиват ясното съзнание, че е необходимо да се научат да живеят съвместно с тях, заедно с тях. За мен въпросът не стои дали да се изучава религия, а как да се преподават знанията, свързани с моралните ценности – кое и как да се поднесе достъпно, разбираемо; как и къде в учебната дейност учениците да упражняват и да дискутират различни разкази и послания от Библията, Корана, Танаха, Талмуда... Класните стаи са референтният (умаленият) модел на обществото, и то не само българското общество. В този модел трябва да се потърси отговорът на въпроса к а к да запознаем учениците с религиозното многообразие в нашата страна, около нас и в глобализиращия се свят. Ето пример – различни имена, различни празници, различни семейства (включвам и атеистично настроените семейства). НО – единотъсни нравствени норми и религиозни ценности. Защо да дадем правото на едни, а да отнемем правото на други да се запознават равноправно със светоусещането на близкия, на другия, на приятел или познат? Теологичното знание е специфично предметно знание и то следва да намери своето подходящо и специално място в образованието на подрастващите. Предложеният вариант ЗИП или СИП „Религия“ (каквато и конфесионална група да обслужва) води до фактическо разделение на учениците по белег вероизповедание или липса на такова. В този вариант не се дава изборност на останалата група н а ш и, български деца. Те си взимат раниците, излизат от училище и... на кого ги оставяме? Запознаването с религията в нейната културологична визия е полезен възпитателен път. Аз вярвам в Доброто като универсална ценност; мога да изкажа лично мнение

за Мойсей и Десетте Божии заповеди; вярвам в битието на Иисус; разбирам появяването на Мохамед и написването на Кораничния додекалог; спазвам обичаи и традиции, свързани с Коледа, Възкресение, съпричастна съм и харесвам Бикурим, Йом Кипур, Ханука, Рамазан, Мевлид... Тук трябва сериозно да се замислят водещите вероизповедания у нас да предложат общ път към достигане на знание, а оттам, разбиране и убеждение в ценността на това знание. А не да превръщат привличането към верските ценности в борба, която е с тежки последици, щом става дума за ценностния фундамент на подрастващото младо поколение.

<http://bglog.net/nachobrazovanie/post/%D0%9D%D1%8F%D0%BC%D0%B0%D0%BC%D0%B5-%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BE-%D0%BD%D0%B0-%D0%B1%D0%B5%D0%B7%D1%80%D0%B0%D0%B7%D0%BB%D0%B8%D1%87%D0%B8%D0%B5->

2. Вж. Неминска, Р. Аксиомата толерантност. (Дж. Лок, граждански права).
3. Инициативите са описани в сайта на Academy for Cultural Diplomacy.
4. King Abdullah Bin Abdulaziz – Международен център за междурелигиозен и межкултурен диалог.
5. Вж. Неминска, Р., Аксиомата толерантност, 2014 г.
6. Да се разбира като: формално и неформално, професионално и продължаващо образование.
7. С автор Румяна Неминска.

ЛИТЕРАТУРА

- Киров, Д. (2014). *Духовна и национална идентичност*. София: Унив. изд.
- Радев, П. (2005). *Религиозни, личностни и постмодерни учения и практики на възпитанието и самовъзпитанието*. Пловдив.
- Freire, P. (1970). *Pedagogy of the Oppressed*. New York: Continuum Press.
- Ipgrave, J. (2002). *Inter faith encounter and religious understanding in an inner city primary school (unpublished PhD Thesis*. University of Warwick.
- Ipgrave, J. (2003). *Building eBridges: Interfaith Dialogue by Email*. Birmingham: RE Today Services.
- Jackson, R. (1997). *Religious Education – An Interpretive Approach*. London: Hodder & Stoughton.
- Jackson, R. (2005). *Rethinking. Religious Education and Plurality*. London.
- Ostberg, S. (2003). *Pakistani Children in Norway: Islamic Nurture in a Secular Context*. University of Leeds.
- Skeie, G. (1998). *Religious Diversity and Education. Nordic Perspectives*. G. p. 7 – 11.

REFERENCES

- Kirov, D. (2014). *Duhovna i natsionalna identichnost*. Sofiya: Univ. izd.
- Radev, P. (2005). *Religiozni, lichnostni i postmoderni ucheniya i praktiki na vazpitanieto i samovazpitanieto*. Plovdiv.
- Freire, P. (1970). *Pedagogy of the Oppressed*. New York: Continuum Press.
- Ipgrave, J. (2002). *Inter faith encounter and religious understanding in an inner city primary school* (unpublished PhD Thesis. University of Warwick.
- Ipgrave, J. (2003). *Building eBridges: Interfaith Dialogue by Email*. Birmingham: RE Today Services.
- Jackson, R. (1997). *Religious Education – An Interpretive Approach*. London: Hooder & Stoughton.
- Jackson, R. (2005). *Rethinking. Religious Education and Plurality*. London.
- Ostberg, S. (2003). *Pakistani Children in Norway: Islamic Nurture in a Secular Context*. University of Leeds.
- Skeie, G. (1998). *Religious Diversity and Education. Nordic Perspectives*. G. p. 7 – 11.

ON INTER-RELIGIOUS DIALOGUE, PUBLIC AND EDUCATIONAL CHANGE

(REFLECTIONS ON A LOST PAGE)

Abstract. The article examines the problem of educational and corrective possibilities of inter-religious education. Present global initiatives and developments in inter-religious dialogue. Construct ideas about school practices and the development of specific skills for interreligious educators.

Dr. Romyana Neminska, Assist. Prof.

Department of Preschool and Primary Education

Trakia University

Stara Zagora, Bulgaria

E-mail: neminska@abv.bg